

GIDS VOOR DE OUDHEDEN VAN SOEKOEH EN TJETA

SAMENGESTELD DOOR
DR. W. F. STUTTERHEIM

„DE BLIKSEM” SOERAKARTA
MCMXXX

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

1 065 577 2

INSTITUUT KERN
LEIDEN

I.e. 35

GIDS VOOR DE OUDHEDEN
VAN SOEKOEH EN TJETA

GIDS VOOR DE OUDHEDEN VAN SOEKOEH EN TJETA

SAMENGESTELD DOOR
DR. W. F. STUTTERHEIM

„DE BLIKSEM” SOERAKARTA
MCMXXX

GIDS VOOR DE OUDHEIDEN

VAN SOEKROEF EN TIETA

ZAMENSTELT DOOR
DE W. A. J. J. J. J.

DE W. A. J. J. J. J.
J. J. J. J. J. J. J.

INLEIDING.

„In het midden van Java, op de helling van het hooge en breede Lawoe-gebergte zijn nog de overblijfselen van de vroegere Godsdienst der Javanen aanwezig. Van den heuvel, Karangpandan genaamd, alwaar de Pangeran Adipati Mangkoe Nagoro, grootvader van den tegenwoordigen Pangeran Adipati Prang Wadono, een fraai buitenverblijf heeft laten bouwen, waart het oog over rijkbeplante heuvels, op welke het aangename groen der frissche gewassen zich gestadig afwisselt, terwijl eene met dicht geboomte begroeide hoogte plotseling en trotsch zich boven die heuvels verheft. Den blik oostwaarts rigtende, stuit dezelve tegen de helling van den berg Lawoe, doch bij helderen hemel ziet men, op den heuvel Soekoeh genaamd, een tempel in dit eenzaam oord zich verheffen. Naar het noordoosten zich wendende, bespeurt men bosschen van Tjemoro boomen, welke op verschillende heuvelen zich hebben vastgeworteld en daaronder Tjetto met derzelve oude monumenten voor het oog verbergen.”

Aldus schreef in 1843 reeds Dominus C. J. VAN DER VLIS, Doctor in de Godgeleerdheid, in zijne „Proeve eener beschrijving en verklaring der oudheden en opschriften op Soekoeh en Tjetto”, welke proeve in het

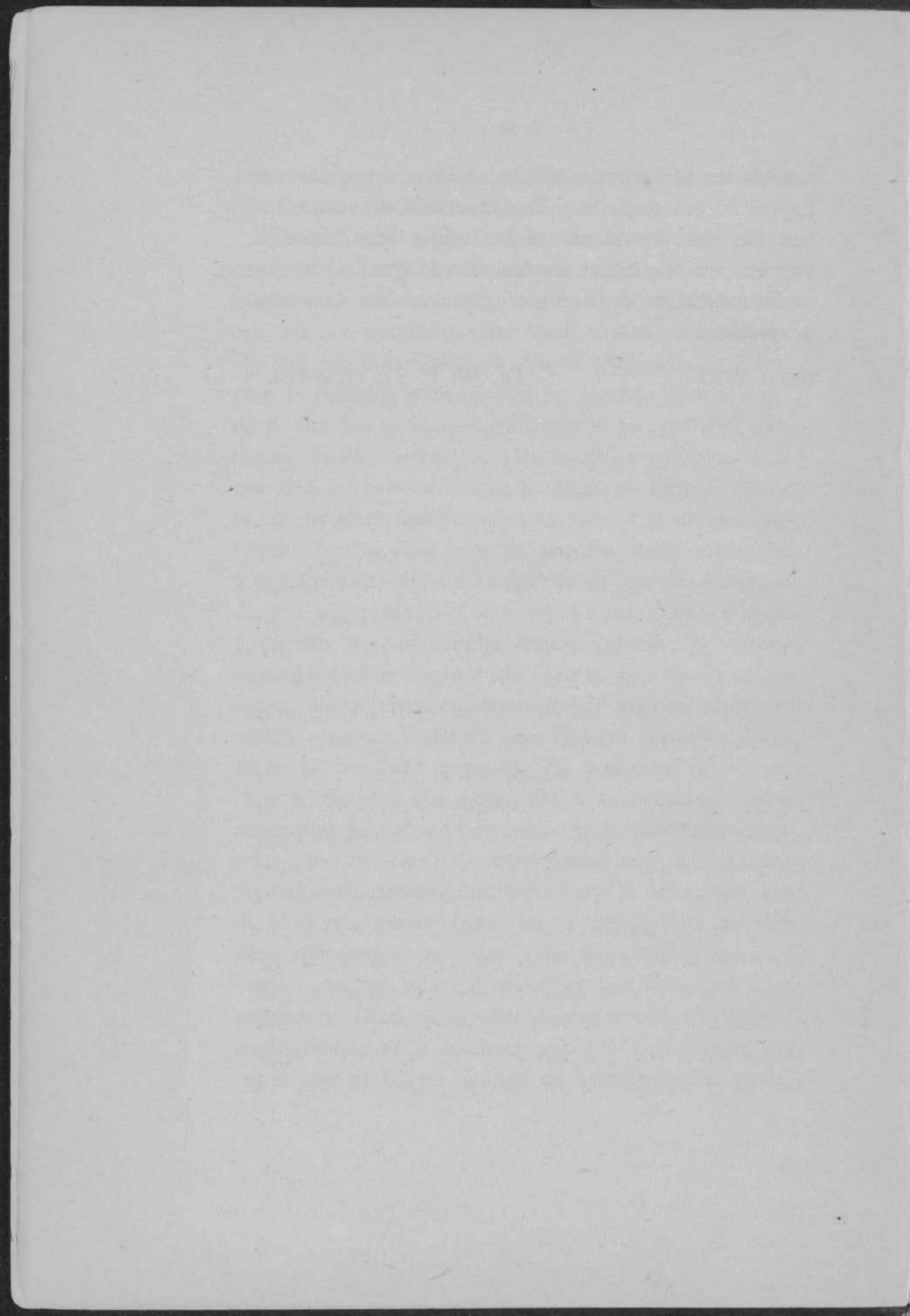
licht werd gegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Nog steeds liggen de door den heer VAN DER VLIS bezochte oudheden op hun plaats, hoewel de omgeving hare bosschen kwijt raakte en geen tijgers en wilde zwijnen het den bezoekers meer lastig maken. Nog steeds ligt ook het door Pangeran Adipati Ario Mangkoe Nagoro II gestichte buitenverblijf ter plaatse, doch een gedeelte daarvan is thans omgebouwd in een gastvrij hotel, Karang Pandan geheeten. Het is de aangewezen plek om zich tot den tocht naar Soekoe en Tjeta te rusten en tevens er na gunstigen afloop van uit te rusten; vandaaruit immers dient men de paarden te bestellen, die den volgenden dag den reiziger langs het steil klimmende pad tegen den voet van den Lawoe zullen dragen, tenzij van de oud-indische tandoe gebruik zal worden gemaakt. Het is dan ook de Directie van dit hotel geweest, die mij verzocht onderstaande regelen samen te stellen, door de Drukkerij „De Bliksem” op lofwaardige wijze in het licht gegeven. Zij bedoelen echter niet meer te zijn dan een gidsje, dat den bezoeker het onaangename gevoel wil ontnemen van te midden van raadselen rond te dolen; dat er niettemin nog veel raadsels voor den archaeoloog overblijven om te ontwarren, kan de tekst ons leeren. Later, als er gelegenheid zal zijn deze interessante oudheden eens nauwkeurig onder de loupe te nemen, zullen zij misschien hun verborgenheden prijsgeven. Thans neme men genoegen met hetgeen de oudheidkunde sinds de dagen van VAN DER VLIS te weten is kunnen komen omtrent de beteekenis dier monu-

menten, die den een aan Mexico en Peru, den ander aan Egypte en een derde aan Polynésie hebben doen denken. De juiste beteekenis zal ons echter eerst duidelijk worden, zoo wij dieper kunnen doordringen in de gedachtenwereld en de overleveringen van hun bouwers, de Javanen.

SOLO 1930.

Dr. W. F. STUTTERHEIM.

Hoewel geenszins een der grootste of (indrukwekkendste) der oudjavaansche monumenten, behooren die van Soekoeh en Tjeta toch tot de interessantste door de vele geheimenissen, die zij tot op heden wisten te bewaren. Gelegen op een hoogte van resp. 910 M. en 1470 M. boven den zeespiegel en tegen de westelijke helling van den Lawoe, dateeren zij in hun tegenwoordigen vorm uit de 15de eeuw, hoewel de plekken, waar de monumenten verzezen, vele eeuwen eerder reeds heilig zullen zijn geweest. Het zag er in dien tijd op Java niet zeer rooskleurig uit. Madjapahit, het groote Oostjavaansche rijk (1294— $\pm$ 1520), het laatste, dat den hindoeistischen godsdienst beleed, taande. De contrôle op den handel, eens Java's machtigste levensader, verslapte en ging in andere handen over. Een centraal gezag bestond niet meer; broeders en verwanten bestreden elkaar vanuit verschillende deelen van Java. In dien tijd, waarin de onderdeelen van het met zooveel moeite vereenigde Javaansche rijk hun zelfstandigheid, weliswaar ten koste van hun belangrijkheid en macht, trachtten te herwinnen, spreekt voor het eerst weer Midden-Java, dat sinds de 10de eeuw gezwegen had. Wel is het verschil in de wijze, waarop dit geschiedde, zeer groot; naast de reliefs van Baraboe-doer en de tjandis van Prambanan deze eenvoudige, iet-

wat boersche kunst! Maar het was als het ware een voorspel op hetgeen komen zou: de verplaatsing van de macht van Oost-Java (Madjapahit) naar Midden-Java (Mataram).

Zooals gezegd, was de godsdienst van Java in die dagen het Hindoeïsme. Doch hoe verschillend van hetgeen de handboeken over dezen godsdienst U weten te vertellen! Het officieele Hindoeïsme zal zich in de allerhoogste hofkringen, waar nog een spoor van Hindoebloed in de aderen mag hebben gestroomd, in stilte en plechtigheid hebben afgespeeld. Elders was het de oude, vóór-Hindoesche Javaansche godsdienst, die hier en daar wat van zijn hindoeïstischen opvolger had overgenomen, en aldus, als het ware van een nieuw gewaad voorzien, de harten der Javanen bleef bekoren. Shiwa, Brahma en Wishnoe met hun schaar van hogere goden mogen in de kratons en priesterverblijven werkelijkheid geweest zijn, voor den landman bleven het de vooroudergeesten en de duistere daemonen, die zij realiteit achtten en met wie zij terdege rekening hielden. De helden en goden uit de Hindoe-verhalen, in het grijs verleden (ongeveer in het begin onzer jaartelling) op Java gebracht, waren tot voorouders geworden van de levenden. De wajang riep die machtige vooroudergeesten in het geheugen en de reliefs der tempels volgden daarin de wajang.

Bij dit woord mogen wij echter niet denken aan werkelijke tempels. Reeds in den aanvang van dat interessante proces, waardoor het Hindoe-leengoed tot Javaansch eigendom gemaakt werd en daarmee niet weinig van beteekenis veranderde, was de tempel geen plaats van

godenvereering, doch een voorouder-huis geworden, waar de nazaten zich in verbinding konden stellen met den geest der daarin bijgezette vorsten. Tempels in den waren zin des woords zijn er op Java bijkans niet; wat onder dien naam doorgaat is in 90 van de 100 gevallen een doodenmonument, waar de met een godheid geïdentificeerde vorst met zijn nazaten verkeerde. Vooroudervereering is ten allen tijde het voornaamste van den godsdienst der Javanen geweest en zij bleef het, niettegenstaande de pogingen der Hindoes om haar door een godenvereering te vervangen. Ja, zelfs de Islam heeft voor haar een zijner hevigste affecten het zwijgen moeten opleggen! Het verbod van heiligenvereering werd en wordt op Java dagelijks met voeten getreden.

Zoo staan dan ook de oudheden van Soekoe en Tjeta nader tot de plaatsen voor vooroudervereering op Tahiti en andere oostelijke eilanden, waar nimmer Hindoeïnvloed zich deed gelden, dan tot de Voor-Indische tempels; ook al heeft het zich getooid met veel, wat het aan de oud-Hindoesche verhalen en riten kon ontleenen.

De maatschappij, waarin wij ons Soekoe en Tjeta moeten denken, zal zeker niet noemenswaard van de tegenwoordige hebben verschild. Vooral in de bergstreken is er al zeer weinig tengevolge van den Islam gewijzigd, en, al wisselden de verbouwde producten, al verdwenen de bosschen, de gedachtenwereld zal ongeveer dezelfde zijn gebleven. Geesten en zielen der afgestorvenen speelden daarin een groote rol, maar meer nog de onberekenbare magische gevaren, die eigenaardige verstoringen

van het evenwicht der magische levenskracht, die heel de wereld in leven houdt, die elk wezen doordringt en waardoor de geheele adat, de gansche leefwijze van den Javaan werd bepaald. De verzorging van dit evenwicht, dat gelijk staat met het heil van het individu en van de gemeenschap, te verzekeren, ziedaar de ware godsdienst van den Javaan uit de tijden van Soekoeh en Tjeta. Daarin werd hij bijgestaan door de zielen zijner voorouders en door de vele en velerlei magische riten, welke de priesters kenden en onderhielden. In het bijzonder waren het heilige plekken, waar deze taak het best en het meest effectvol kon worden volbracht. De plaatsen, waar Soekoeh en Tjeta in den loop der tijden verrezen, waren misschien zulke plekken, zooals wij straks zullen zien.

Intusschen werden ook de officeele goden niet vergeten. Van de plaatsen hunner vereering is ons echter, om zeer begrijpelijke redenen, geen spoor meer overgebleven. Zij toch werden waarschijnlijk vereerd op dezelfde wijze als waarop dat thans nog op Bali geschiedt, nl. op open erven, waar houten godenhuisjes verrezen tot hun tijdelijke woonplaats. Zij hadden geen beeldendienst en geen steenen woningen. Waar deze wèl te vinden zijn, daar gold het den dienst der dooden, niet dien der goden.

* * *

DE OUDHEDEN VAN SOEKOEH.

Na deze inleidende opmerkingen wordt het tijd om het monument eens in oogenschouw te gaan nemen. Daartoe begeven wij ons naar de eerste poort, die toegang geeft tot het voorste der drie terrassen, welke vroeger door een lange steenen trap uit de vlakte bereikbaar waren. (Fig. 1) Deze poort vertoont, van beneden gezien, eenige gelijkenis met de Egyptische pylonen en het is dan ook niet te verwonderen, dat velen in de oudheden van Soekoeh verwantschap hebben willen zien met de Egyptische en zelfs met de Mexikaansche kunst. Wij laten ons thans echter niet door dergelijke bespiegelingen ophouden en beklimmen de steile treden van de trap, die door de poort zal voeren. Halverwege hebben wij dan gelegenheid om links en rechts van de poort de eigenaardige reliefvoorstellingen te bewonderen, waarvan die aan de rechterzijde helaas nog onverklaard bleven, doch die aan de linkerzijde een jaartal in beeld brengen, dat daarenboven op een afzonderlijke cartouche in woorden nog eens is aangeduid. Men ziet een mensch, die verslonden wordt door een boeta (daemon of reus), welke op de poort is uitgebeeld. In een boom zitten een paar vogels en onderaan beschouwt een hond het vreeselijke tooneel. Zooals men weet, hebben bepaalde woorden in het Javaansch cijferwaarden: mensch staat voor

1, happen, verslinden, voor 3, een reus voor 5 en een poort voor 9, zoodat wij hier het Javaansche jaar 1359 = 1437 A. D. in beeld gebracht zien. Waarschijnlijk zal de voorstelling aan de andere zijde ook zoo iets beteekenen.

Treden wij thans de poort binnen, onder den monsterkop, die den ingang bewaakt, dan zien wij op den grond een reliefvoorstelling, die ook al zijn geheimzinnigheid heeft weten te bewaren. Het is een phallus, welke voor een vrouwelijk pendant daarvan geplaatst is; waarschijnlijk een voorstelling, die verband hield met het feit, dat deze monumenten met vruchtbaarheidsriten samenhangen. De juiste beteekenis, die zeker geen grove grap was, doch een dieperen godsdienstig-mystieken zin zal hebben gehad, is echter onbekend. Nog steeds gaan er verhalen, dat een meisje alleen dan letterlijk zonder kleerscheuren deze plek kan passeeren, indien haar gedrag tevoren volkomen zuiver was. Zoo dit niet het geval mag geweest zijn, zal haar kain scheuren of openvallen.

Alvorens ons nu uit de poort over het eerste terras naar het tweede te begeven, werpen wij nog een blik op de aan weerszijden van de poort aangebrachte voorstellingen van den Garoeda, den koningsvogel van god Wishnoe, die in de klauwen zijn aartsvijanden, de slangen, heeft geklemd. Straks zullen wij met dit motief nader kennis maken. Kleine daemonen, die menschen verslinden, accentueeren het daemonisch karakter van het monument.

Op het eerste terras staan enkele verspreide stuk-

ken steen met beeldhouwwerk, waarvan de juiste plaats niet kon worden vastgesteld; men ziet een optocht van een ruiter begeleid door piekeniers, voorts twee jonge rhinocerossen, een ruiter op een olifant, twee span buffels. De beteekenis kan helaas, doordat de juiste volgorde en plaats niet kan worden teruggevonden, niet worden achterhaald. Een blik op de achterzijde van de poort wordt door een expressieven monsterkop beloond. (Fig. 2 en omslag).

Een tweede, zeer vervallen en een derde, nog meer gehavende poort, die beide hun bovenstuk geheel missen, geven achtereenvolgens toegang tot het tweede en derde terras, op welk laatste wij de voornaamste monumenten zullen aantreffen. Boeta's (daemonische reuzen) zijn als wachters aan weerskanten van de trappen, die naar en door de poorten voeren, opgesteld.

Geheel links op het derde terras staat een reeks van reliefs, die zich eenmaal zullen hebben bevonden op de verhooging, links van het hoofdmonument gelegen; de juiste opstelling kan niet meer geheel worden nagegaan. Inclusief de reliefs met de voorstelling van een gehoornd varken en een olifant, beide van een bel voorzien en de laatste van een zadel, vinden wij hier een reeks, die een aaneengeschakeld verhaal in beeld brengt, welk verhaal in den ouden tijd onder den naam van Soedamala groote bekendheid genoot en als wajangvertooning dienst deed om kwade invloeden af te weren of onschadelijk te maken.

Het verhaal begint met het relief, waarop een persoon aan een boom staat vastgebonden, terwijl een af-

zichtelijke godin, begeleid door spookverschijningen (losse hoofden, armen enz.) met opgeheven zwaard voor hem staat. (Fig. 3) Het is Sadewa, de jongste der Pandawas, die door zijn moeder, waarin een duivelin is gevaren, aan de godin Doerga, het opperhoofd aller duivelinnen, wordt aangeboden. Hij zal deze laatste van den vloek verlossen, die haar had getroffen en die haar hare afzichtelijke gedaante had verschaft. Deze vloek rustte op haar, sinds zij door haar gemaal, Batara Goeroe, op een herdersuurtje, met een herdersknaap doorgebracht, betrapt werd. Inderdaad gelukt het haar zich door den jeugdigen Sadewa te laten verlossen, zooals het volgende relief laat zien; dezelfde scenerie is thans gevuld met de godin en hare volgelingen in verlost, goddelijke gedaante. Sadewa knielt thans eerbiedig voor haar neer. Semar, de trouwe panakawan (volgeling) der Pandawas, die op het vorige relief in doodsangst ineengehurkt zat, maakt hier evenals zijn meester een eerbiedige Sembah. De drie vrouwelijke personen staan thans op lotuskussens, waarmede hunne hemelsche, verlost staat wordt aangegeven.

Het volgende relief is dat, waarop wij ons voor de poort van een oudjavaansch woonerf bevinden en getuigen zijn van de ontmoeting tusschen Sadewa en zijn volgeling eenerzijds, met den blinden kluizenaar Tambrapetra van Prangalas, diens dochter Ni Padapa en hun bediende anderzijds. Het Soedamala-verhaal toch vertelt, dat Sadewa op bevel van de door hem verlost godin Doerga, thans weder Oema geheeten, zich in het huwelijk moet begeven met de dochter eens blinden

kluizenaars. In diens verblijf gekomen gelukt het Sadewa ook deze persoon te verlossen, waardoor diens blindheid van hem wijkt en waarna hij de dochter van den kluizenaar tot vrouw verkrijgt. Waarschijnlijk wordt een dezer scenes hier afgebeeld.

Vervolgens zien wij dat een zekere reus, geheeten Kalantaka, door Bima, een der broeders van Sadewa en den onstuimigste der Pandawas, in de hoogte wordt getild en doorstoken; boven in den hoek bevindt zich de mededeeling, dat deze versiering in het jaar 1449 A.D. is aangebracht. (Fig. 4) Bima, dien wij in talrijke afbeeldingen van tjandi Soekoeh nog zullen ontmoeten, is misschien te herkennen aan zijn naakte dijen (hij is de eenige der Pandawas, die geen broek draagt en volstaat met de schaamdoek) doch zeker aan het geblokte patroon van zijn kain, de poleng. Ook bezit hij een langen duimnagel, waarmee hij zijn vijanden de buik pleegt open te rijten.

Misschien volgt nu het relief, dat zich op de noordelijke verhooging bevindt en dat den dooden reus voorstelt, op wiens thans ongevaarlijk lichaam twee panakawans dapper aan het hakken slaan, terwijl de overwinnaars zich naar links verwijderen. Misschien echter moeten wij het nog overblijvende relief vóór laten gaan, waarop Sadewa neerknielt voor den door hem verlost reus Kalandjaja, Kalantaka's broeder, die dan thans in zijn oorspronkelijke goddelijke gedaante voor hem staat. Bij de onzekerheid omtrent de plaatsing der reliefs is ook hierin geen zekerheid te krijgen, terwijl in de oudjavaansche literatuur geen gedicht te vinden is, waarvan de details precies kloppen met hetgeen op Soekoeh is afgebeeld.

Voordat wij nu verder gaan met de bezichtiging van de reliefs en de bouwwerken, kan het zijn nut hebben hier eenige opmerkingen te plaatsen naar aanleiding van den eigenaardigen stijl der kunst van Soekoeh. Zij, die in de wajang thuis zijn, of althans geen volslagen leek op dat gebied, zullen onmiddellijk het wajang-achtige herkennen, dat vooral bij de reliefs zoo sterk naar voren treedt. Een figuur als die van Bima, die zijn vijand met de hand omhoog tilt, om hem vervolgens op den grond te smakken of weg te slingeren, is als uit de wajang weggelopen.

Zij, die echter een vreemdeling zijn in de vormenschat en de geschiedenissen van de wajang, zullen in de naar het schijnt onbeholpen figuren weinig bekoorlijks kunnen vinden. De grofheid, waarmede de beeldhouwer te werk is gegaan, de boerschheid, waarvan de stukken somwijlen getuigen, dringen zich zoozeer aan hen op, dat zij zullen willen spreken van een primitieve kunst van bergbewoners. Gedeeltelijk hebben zij gelijk, gedeeltelijk echter niet.

Voorzoover de beitel der beeldhouwers, die dagelijks in hout sneed, ongeoeffend en niet voor het harde werk in steen berekend was en er dus hier en daar en overal onzekere lijnen en gebrekkige vormen te constateeren vallen, hebben zij gelijk. Inderdaad leverde de 15e eeuw A.D. in Midden-Java te weinig bouwwerken in steen op, dan dat van eenige technische scholing sprake kan zijn geweest. Men heeft de oer-oude, sinds eeuwen verloren traditie van de steenhouwerstechniek slechts gedeeltelijk kunnen redden of misschien zelfs in het ge-

heel niet, zoodat men van den aanvang af weder moest beginnen met de toepassing van houtsnijkunst in den harden steen. Dat zal heel wat afgekeurde stukken en ontmoedigingen gegeven hebben.

Voorzoover zij echter misprijzen, omdat de vormen niet overeenkomen met die, welke de huidige bezoekers van huis uit als de beste, schoonste, onovertreffelijkste hebben leeren kennen: de klassieke, helleensche, voor zoover hebben zij echter ongelijk. Want men mag nimmer vergeten, dat de zoogenaamde absolute schoonheidsnormen evengoed een fictie zijn als die van elk volk afzonderlijk en dat men weliswaar geheel vrij is te beweren dat men een bepaald kunstwerk schoon vindt, maar niet dat het schoon *is*. Wat heden schoon gevonden wordt, is vaak morgen veracht of vervelend; de aestheet vermag in zijn critiek niet meer te leggen dan zijn eigen hoogst-subjectieve meening, die hij met aestheten-waan aan anderen wenscht op te dringen en waarnaar hij het menschedom in een zeer kleine, goede groep van geestverwanten en een zeer groote rest van verfoeilijke, verachtenswaardige, verdwaasde wezens indeelt.

De reliefs van Soekoeh, die den beeldhouwer van den Baraboedoer zouden hebben doen gruwen, hebben in hùn tijd en hùn omgeving gegolden als norm aller kunst-dingen en naar die maatstaf dienen wij hun „absolute” waarde te benaderen. Maar daartoe is kennis noodig van volk, zeden, gewoonten, kortom van heel wat meer dan het doorbladeren van een gidsje als dit kan geven. En als men niet de moei-

te kan of wil nemen zich eerst die omvangrijke kennis te verwerven, alvorens een oordeel uit te spreken over deze kunst, dan is het billijk, dat men de resultaten van anderer arbeid aanvaardt.

De onderzoekingen hebben dan geleerd, dat de kunst der Hindoes, in den aanvang van onze jaartelling op den archipel gebracht, al zeer spoedig door de Javanen is aangeleerd en zelfs overtroffen. Maar die overtreffing was niet gelegen in datgene, wat oer-Hindoesch was, doch eerder daar, waar de Javaansche geest zich door al die nieuwe vormen een nieuwe gedaante verschaftte, tot een nieuwe uitdrukking geraakte. De aard dier kunst wijzigde zich naar de wijzigingen, welke in den godsdienst plaats grepen, en welke neerkwamen op een langzaam, doch intens doordringen van den Hindoeschen godsdienst met een oud-inheemschen doodendienst, vooroudervereering. Ten slotte zelfs een verdringen van den eerste door den laatste.

Alle normen en wetten nu, die in die oud-inheemsche kunst uit den vóór-Hindoeschen tijd van kracht waren, hebben zich in den loop van anderhalf duizend jaren weder naar boven weten te werken; zoo de wet van de zoogenaamde *frontaliteit*, volgens welke men het voornaamste deel van het lichaam van voren dient te zien en de richting van beweging wordt aangegeven door het verdraaien van hoofd en voeten. Een methode, welke oorspronkelijk wel op magische vrees zal teruggaan, en een, die in het oude Egypte evengoed als in de moderne Javaansche wajang te zien valt.

Dan het *magicisme*, dat wil zeggen de methode

om door allerlei toevoegingen, vormveranderingen als anderszins het magisch heldenkarakter der voornaamste figuren te doen uitkomen en waarvan de reliefs van tjandi Djago bij Malang en die van tjandi Panataran bij Blitar zulke fraaie staaltjes te zien geven.

Deze wetten nu, door den invloed van Hindoe-stijl en Hindoe-kunst weliswaar tijdelijk verdrongen en geknot in hunne geldigheid, hebben zich niettemin op den duur naar boven weten te werken en hebben het aanzijn gegeven aan wat men noemen kan den wajang-stijl.

Deze stijl wortelt dus in de historische ontwikkeling van het Javaansche denken, heeft zijn eigen normen en wetten en kan noch mag door anderen naar andere normen en wetten beoordeeld worden; evenmin als men een pereboom minderwaardig acht omdat hij geen appels voortbrengt en evenmin als een appelboom geveld wordt omdat hij weigerachtig bleef peren op te brengen, evenmin mag men een waarde-oordeel over de Javaansche kunst uitspreken naar vreemde normen. Wèl staat het vrij mede te deelen dat men niet van een appel of een peer houdt; aan anderen om dit voor kennisgeving aan te nemen.

* *
*

Intusschen zijn wij aangeland bij de noordelijke der twee steenen verhoogingen, die zich aan weerszijden voor het hoofdmonument bevinden.

Reeds leerden wij een reliefvoorstelling daarvan kennen; thans zullen wij eenige andere voorstellingen nader bezien.

Een losstaande vierkante pijler is met reliefs ver-

sierd: aan den eenen kant staan twee vrouwefiguren (Fig. 5), aan den anderen vliegt een Garoeda-vogel en aan de twee andere zijden kruipt een reeks van naga's, slangen, die achter elkaar voortschuifelen. Deze voorstellingen behooren tot het verhaal van de beide zusters Kadroe en Winata, hetwelk in het begin van het Mahabharata, het grootste Hindoeheldendicht, wordt verhaald. Kadroe en Winata hadden namelijk een weddenschap aangegaan met de dienstbaarheid van de eene zuster aan de andere als inzet. Nu wint de eerste, die 1000 slangen tot zonen heeft, met behulp van deze dieren de weddenschap en Winata, die slechts den vogel Garoeda en een beenloozen knaap tot kinderen telde, komt in dienst van hare zuster; op deze episode slaan de versieringen van den pijler. Iets verder vinden wij een anderen pijler staan, waarop eveneens versieringen zijn aangebracht; ditmaal slechts aan twee kanten. De achterkant vertoont een met een kris gewapend vorst, die op een vliegenden daemon gezeten is en daarop door het luchtruim vliegt. Het is helaas niet duidelijk welke persoon hier gemeend is; wel is dat het geval aan de voorzijde, waar wij den reeds bekenden Garoeda-vogel zich in het luchtruim ziet verheffen, terwijl hij in de eene klauw een olifant, in de andere een schildpad gegrepen heeft. (Fig. 5) Het verhaal, waar deze voorstelling op slaat, is het volgende.

Garoeda verneemt op een goeden dag, dat hij in staat is om door het rooven van den godendrank, het amrta, en door het schenken daarvan aan de slangen, zijn moeder van hare slavernij te verlossen. Onmiddellijk besluit hij dit ten uitvoer te brengen en begeeft hij

zich, voorzien van goede raadgevingen, op weg. Als hij onderweg honger krijgt, verslindt hij een geheele volkstam, die door het gedruisch zijner vleugels verschrikt in zijn als een grot opengehouden muil vlucht. Door kriebelingen in zijn keel bemerkt hij echter, dat hij tevens eenige brahmanen heeft ingeslikt, doch spuwt deze spoedig weer uit. Een tweede hongervlaag bestrijdt hij door den reuzenolifant en reuzenschildpad, die met elkaar vechten (in werkelijkheid zijn het door een vloek getroffen broeders), in zijn klauwen te nemen, hen van uit duizelingwekkende hoogte neer te laten storten en dan op te peuzelen. Daarmede zijn dan tevens de twee broeders van hun vloek verlost en hernemen zij hun oorspronkelijke gedaante. Dan begeeft hij zich naar het huis in den hemel, waar de amrta wordt bewaard; pieken en rond-draaiende messenraderen maken den toegang echter onmogelijk. Geen nood; Garoeda maakt zich zeer klein, dringt tusschen de messen naar binnen, rooft de amrta en bestrijdt de goden, die hem achterna zetten. Het gelukt hem de amrta bij de slangen te brengen; als deze zich gaan baden om straks van het eeuwig leven gevend vocht te drinken, komt god Indra en rooft het terug voor de goden. De slangen likken de plaats waar het stond en splijten hun tongen aan het scherpe gras, zooals nog heden te zien is.

Slechts een klein gedeelte van deze interessante geschiedenis is echter op onzen pijler afgebeeld. Veel van de rest vindt men echter hoog tegen het obelisk-vormig monument, dat op den hoek van de verhooging staat. Daar ziet men Garoeda voor het huisje met de amrta en de pieken en messen, daar ziet men hem achter

Wishnoe staan, die hem met een benoeming tot rijdier beloonde, omdat hij bij zijn tocht niet van de amrta had willen snoepen en daar ziet men nog enkele andere, niet altijd even duidelijke episoden.

Een derde pijler vertoont ons aan de achterzijde Ardjoena (kenbaar aan zijn vaandel met den aap erin) en een gezelschap van panakawans (lijfdienaren) met een strijd-gong op marsch. Een vierde laat Hanoman, den apenheld uit het Ramaverhaal zien, in gezelschap van een andere, vorstelijke persoon staande voor een kluizenaar, die op kluizenaarswijze zich met het hoofd omlaag heeft opgehangen en aldus zijn ascese verricht. Een tafereel, dat wij ook op de obelisk kunnen aantreffen.

Ten slotte staan wij dan tegenover dat eigenaardige, hoefijzervormige sierstuk, hetwelk aan weerszijden in twee helaas geschonden kidangkoppen uitloopt en waarin wij Bima nogmaals terugvinden, thans staande voor niemand minder dan Batara Goeroe, den Heer der Hemels. Daaronder nog een paar kleine voorstellingen van kluizenaars.

Helaas zijn de voorstellingen van dit sierstuk, alsmede die van de twee laatstbeschreven pijlers, nog onverklaard. De moeilijkheid is hierin gelegen, dat deze verhalen in de tegenwoordige wajang niet meer of geheel gewijzigd voorkomen, terwijl ze weder te zeer afwijken van de klassieke verhalen uit het Sanskrit Mahabharata om door de lezing daarvan te kunnen worden opgehelderd. Het zijn vaak onoplosbare puzzles, waarvan de oplossing ons door toevalligheden plotseling in de schoot zal kunnen vallen.

Onzeker is ook de beteekenis van de dubbele reliefreeks, die wij vervolgens zien op het tjandi-vormige bouwwerkje, dat zich even zuidelijk van den ingang van het hoofdmonument bevindt, hoewel wij hier misschien weder aan een Soedamala-verhaal moeten denken. (Fig. 7,8) In dit bouwwerkje huist de geest van Soekoeh, de Kjai Soekoeh en de nis aan de voorzijde bevat meestal offers of wierookpot. De reliefs van de tjandi zijn overigens om hun expressionistische kwaliteiten het nauwkeurig bezien overwaard en de kenner van de wajang zal er de prototypen van menigen eigenaardigen vorm uit het schimmen-spel in kunnen herkennen. (Fig. 8) Maar tot zulke bespiegelingen is het kort bezoek, dat wij thans aan Soekoeh brengen, niet geschikt, zoodat wij ons thans tot het hoofdmonument richten en dit, na eenige kolossale schildpadden (de schilpad is een symbool van de aarde) voorbijgegaan te zijn, langs een steile trap beklimmen. (Fig. 6) Boven gekomen overziet men het complex, voorzoover de boomen dit toelaten, tamelijk volledig en geniet men van een prachtig uitzicht op de vlakte van Solo. Sporen van interessante bouwwerken vindt men er overigens niet en het is nog steeds een raadsel, hoe het er hier vroeger moet hebben uitgezien. Hier en daar is de wand der afgeknotte pyramide, die wederom sterk aan Egyptische vormen doet denken, afgestort; onderzocht is de inhoud nimmer, doch het is niet waarschijnlijk, dat er zich veel byzonders in zal hebben bevonden. Merkwaardig is slechts het stel van slangen, dat zich om den kop van het trapportaal slingert en dat van binnen gedeeltelijk hol is. Eenmaal zal hierdoor wel het

hemelwater zijn afgevoerd, dat van het oorspronkelijke bouwwerk naar beneden stroomde; thans is nog aan enkele kanalen in de steenen te zien, dat er zich een klein waterleidingsstelsel moet hebben bevonden.

Iets dergelijks kan men ook bij de twee verhoogingen aantreffen, vooral bij de noordelijke, waar een tamelijk ingewikkeld stelsel van leidingen den speurzin prikkelt. Straks zullen wij misschien kunnen gissen, wat het doel daarvan was.

Alvorens nu een korte maar loonende wandeling te ondernemen naar den bergrug, die zich op eenigen afstand van Soekoeh verheft, om vandaar een prachtig uitzicht te waardeeren over vlakte en monument (Fig. 11), passeeren wij nog eenige losse Garoeda-beelden met inscripties (Fig. 9), waarvan de eene een eruptie, de ander een oorlog memoriseert en een interessante reliefvoorstelling, die den olifantsgod Ganesha, Shiwas zoon, vertoont, staande op één been in een smidse (Fig. 10). De rechterpersoon is bezig aan een blaasbalg en de linker is gezeten voor een toonbank, waarop de staaltjes van zijn smeedkunst zijn tentoongespreid: koedis, pieken, krissen, petèls, patjoels, hamers, beitels en wat niet al meer! De smid en zijn gezelschap zijn vorstelijken, misschien zelfs wel goddelijken personen, zoodat wij ook hier een mythologisch verhaal moeten veronderstellen; wat het is, dat moge een onzer lezers uitmaken! De identificatie is tot nog toe niet gelukt.

Ten slotte dienen wij te vermelden een belangrijk stuk, dat echter helaas niet meer ter plaatse kan gevonden worden, doch te Batavia in het museum van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en We-

tenschappen is ondergebracht. Het is een bijna mans-hooge lingga, of liever phallus, want in tegenstelling tot de gewone symbolen van de vurige machts-essentie der God - Vorsten van Java, Shiwa's lingga, is deze naturalistisch uitgebeeld. De lingga is van boven naar beneden met een opschrift versierd, dat de wijding van een heilig persoon vastlegde.

De plaats van dezen lingga is niet met zekerheid vast te stellen; niettemin is het te hopen, dat dit interessante stuk eens wederom in de omgeving zal vertoeven, waar het thuishoort.

Hetzelfde geldt voor het groote Bima-beeld, dat thans in Solo staat en door de bezoekers van den Partinituin kan bewonderd worden. Daar staat het vereenzaamd en als verdoold, hier zou het in zijn eigen omgeving ongetwijfeld beter tot zijn recht komen.

Na onze wandeling langs al dat geheimzinnige, dat zelfs door de scherpzinnigheid van vele geleerden niet kon worden verklaard (het op Soekoeh gebruikte schrift heeft tot voor kort aan alle pogingen om het te ontcijferen weerstand kunnen bieden), blijft ons nog veel onverklaarbaars over. Toch kunnen wij wel een algemeenen indruk krijgen van de beteekenis dezer monumenten.

Het zal menigeen opgevallen zijn dat er telkens sprake was van de verlossing van een persoon; bijna alle reliefs geven verlossingsscenes. Daarbij weten wij uit de overeenkomst met monumenten uit den oostelijken archipel, dat op Soekoeh waarschijnlijk de vooroudervereering moet zijn uitgeoefend en wijzen sommige phallische voorstellingen op vruchtbaarheidsriten. Het

ligt dan ook voor de hand aan te nemen, dat wij hier een monument hebben, dat een grooten rol speelde bij de verlossing der zielen uit hun aardsch omhulsel, bij de vooroudervereering dus en alles wat daarmee samenhang. Zooals thans nog de Javanen geregeld geluk, doch ook wel aardsch voordeel zoeken op de graven hunner voorouders, zoo zullen hunne voorouders uit den hindoeistischen tijd dit gedaan hebben op dit monument. Misschien wijst de waterleiding op een mechanisme, waarmee de priester het toja-tirta, het wijwater, vervaardigde en distribueerde; merkwaardig is in ieder geval, dat de voorstellingen in de buurt van die leiding bijna alle iets met dat wijwater, dat amrta te maken hebben.

Meer kunnen wij er helaas niet van zeggen; misschien kan één vondst of kunnen vele combinaties de eindoplossing brengen.

De kunst van Soekoeh staat technisch zeker niet zeer hoog en maakt in vele opzichten den indruk van boersch te zijn; hetgeen met de tamelijk afgelegen ligging van het complex goed overeenkomt. Toch bezit zij talrijke charmes en naar mate men dieper doordringt in de kunst der hedendaagsche wajang, nemen deze toe. Speciaal enkele typen der Mangkoenagaransche wajang wong zijn, onder Mangkoe Nagoro V, sterk vanuit Soekoeh beïnvloed en dat de wajang veel met voorouders en verlossing te doen heeft, is bekend genoeg. Een pelgrimage naar Soekoeh zal hebben gelijkgestaan met het vertoonen van vele „roewat” lakons, wajang-stukken, die de magisch-gevaarlijke gevolgen van een bepaalde

onheilspellende gebeurtenis kunnen opheffen en de menschen dus van een vloek kunnen verlossen. Geen tempel voor de vereering der Hindoe-goden dus, doch een magische plaats, vanouds hoogheilig, waar door mystisch-magische ceremonien het contact met de zuiverende voorouderzielen kon worden verkregen. Vandaar de geheimzinnige, mystieke sfeer, die er overheerscht moet hebben en er gedeeltelijk nog heerscht door de starre, stijve vormen van sommige der figuren en door den spookachtigen inhoud van sommige der reliefs. Tooveren en bovennatuurlijke zaken zullen er schering en inslag geweest zijn.

Ten slotte nog iets uit de geschiedenis. Nadat in de 15de eeuw de dynastie van het aan Madjapahit onderworpen Mataram zich zoover heeft kunnen zelfstandig maken, dat eigen bouwwerken verrezen, dreigde spoedig daarop de veld winnende Islam deze bouwwerken, waaronder die van Soekoeh, weder van hun luister te ontdoen. Volgens de javaansche overleveringen nu was Soekoeh en het nabijgelegen Tjeta vaak genoeg een plaats, van waaruit een krachtige weerstand tegen de moslimsche invloeden van Demak voortvloeide. Dit geschiedde o. a. onder aanvoering van een zekeren Kjai Patjira, den zoon van Kjai Goeroedjoe, die op Soekoeh ascese verrichtte. Ten slotte gelukte het aan den bekenden Soenan Kali Djaga om de rebellen te vernietigen en, zooals dat in dergelijke verhalen meer gaat, in enkele der beelden van Soekoeh en Tjeta zouden wij de versteende overblijfselen der verdedigers van het

oud-vaderlijk geloof moeten zien. Aldus wil het de sage; onmogelijk is zulk een bolwerk van de „wong boeda”, de „mensen van den ouden stempel”, op Soekoeh zeker niet, al hebben de beelden natuurlijk niets met hen te maken.

* *
*

DE OUDHEDEN VAN TJETA.

Niet ver van Soekoeh, belangrijk hooger en meer naar het Noorden toe, ligt een complex van enkele steeds smaller wordende terrassen, elk volgende iets hooger gelegen dan het voorgaande. Tevergeefs zoeken wij hier naar de groote monumenten, die aan Soekoeh zulk een merkwaardig cachet geven en helaas moeten wij ons hier tevreden stellen met de terrassen en de losse beelden en ornamentstukken, die hier nog te vinden zijn. Het laatste en hoogste terras heeft eenmaal een pendapa gedragen, waarvan de steenen vloer en de neuten voor de houten stijlen nog over zijn.

Van alle terrassen is echter het tweede verreweg het interessantste en wel door de eigenaardige voorwerpen, die er zich op bevinden en die al even geheimzinnig zijn als enkele van Soekoeh. Trouwens, evenzeer als het slechts kon gelukken niet meer dan een algemeene gedachte omtrent de beteekenis van tjandi Soekoeh te formuleeren, evenzeer moeten wij ons getroosten de vele details van de oudheden van Tjeta onoplosbare raadsels te laten blijven. De drie jaartallen, die zich hier bevinden, luiden respectievelijk 1468 en 1472, op de achterzijde van beelden, en 1475 onder het opschrift tegen

den muur van een der terrassen. Dat wil dus zeggen, dat de oudheden van Tjeta jonger zijn dan die van Soekoeh en uit den allerlaatsten tijd van het bestaan van een hindoeistisch centraal gezag, dat van Madjapahit, dateeren. Vier en een halve eeuw scheiden ons van de makers van Tjeta; zeven en een kwart eeuw echter liggen er tusschen het oogenblik, waarop deze oudheden ontstonden en waarop de voorvaderen van hun schepers den Baraboedoer uit steen deden verrijzen. De Javanen van Soekoeh en Tjeta staan dus belangrijk dichterbij die van heden dan bij die van het oude, Middenjavaansche rijk van Dieng en Prambananvlakte.

Na de beschrijving van de oudheden van Soekoeh kunnen wij thans kort zijn. Ook hier weer spelen schildpadden en andere dieren een groote rol, vooral op het reeds genoemde tweede terras. Daar vinden wij een groote driehoekige figuur, waarop eenige dieren zijn afgebeeld: drie padden in het midden, waaromheen een gewone krab, een mimikrab en een paling. In de hoeken hagedissen.

Vóór den tophoek van dezen driehoek ligt een groote lingga met de ook op Soekoeh voorkomende kogels rondom den top. Op deze lingga rust een hagedis. Voorts bevinden er zich nog drie sterfiguren van het Madjapahitsche model en ten Oosten van den driehoek een reusachtige vleermuis, waarop een schildpad ligt; kleinere schildpadden liggen voor de volgende trappoort.

Ziethier het voornaamste, doch tevens raadselachtigste onderdeel van de oudheden van Tjeta.

Het is er helaas nog verre van verwijderd, dat wij

de juiste beteekenis van dit alles zouden kunnen aantoonen, doch deze zal zich, evenals op Soekoeh, zeer goed laten gissen. Het is namelijk een feit, dat de bovengenoemde dieren alle in den Oostelijken Archipel, daar, waar geen of zeer weinig invloed van Hindoe-zijde kon worden geconstateerd, in verband moeten worden gebracht met voorouderdienst en vruchtbaarheidsriten, juist datgene dus, wat wij ook voor Soekoeh veronderstelden. Aangezien ook de rest erop wijst, dat wij hier een oud-inheemsche voorouder-vereeringsplaats voor ons hebben, die gebruik heeft gemaakt van hindoeïstische typen en vormen, kan ons deze wetenschap welkom zijn. Al zullen wij wel geruimen tijd verstoken blijven van de juiste kennis der details dezer vereering, toch weten wij in groote trekken wat wij te verwachten hebben: feesten en plechtigheden bij gelegenheid van het overlijden van een vooraanstaand persoon, de verlossing van zijn ziel uit de laatste sporen van zijn stoffelijk omhulsel en later herhaaldelijk pogingen om met de ziel der overledenen in contact te komen, ten einde van de heilbrengende macht en wijsheid der voorvaderen te kunnen profiteeren. Het is de poort des hemels, verlossingsplaats van alle vloek door magisch onheil.

De reliefs, die zich voorts op een der volgende terrassen bevinden, zijn niet meer samen te stellen tot een doorlopend geheel; daarvoor ontbreekt er te veel. Wel kunnen wij enkele episoden herkennen, die ook op de reliefs van Soekoeh voorkomen; wij mogen veronderstellen, dat de inhoud in groote lijnen gelijk was aan die van laatstgenoemde reliefs. Ook hier waren het „ver-

lossings"-verhalen, passend dus bij de beteekenis van het geheele heiligdom. Ook de losse beelden, veelal voortreffelijk getypeerde Bima's, komen met hetgeen Soekoeh te zien geeft, overeen.

Soekoeh en Tjeta zijn, er is geen twijfel aan mogelijk, elkaars evenbeeld, hoewel in onderling verschillende graad van volledigheid en versiering.

* *
*

DE KAJANGAN.

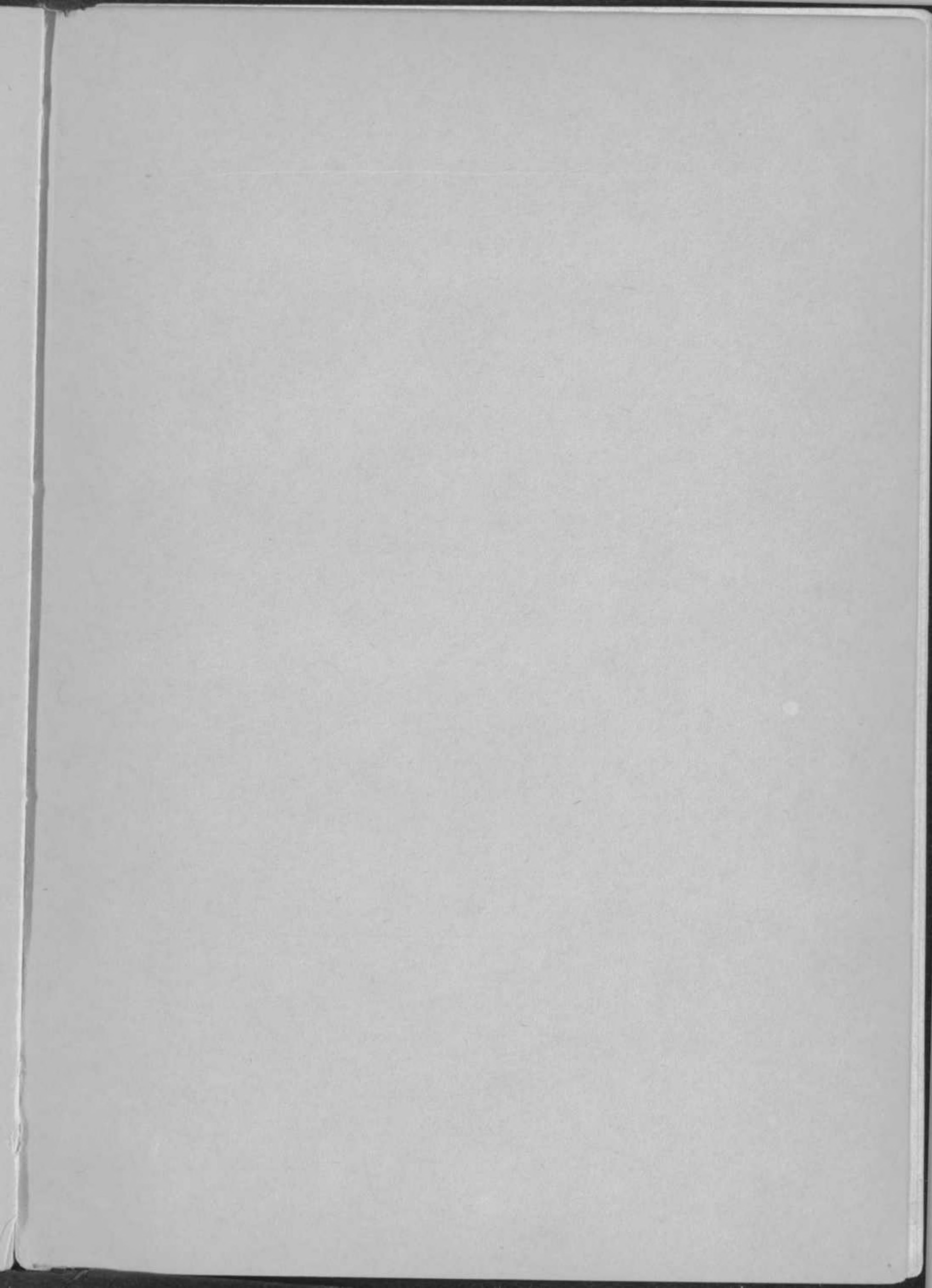
Hoewel zoover van de oudheden van Soekoeh verwijderd, dat het slecht op één dag kan bezocht worden en hoewel het niet op de aanwezigheid van oudheden uit den hindoeistischen tijd kan bogen, heeft het heilige oord „Kajangan" toch zooveel met dat van Soekoeh gemeen, dat een vermelding hier op zijn plaats is. Een bezoek, dat alleen in den drogen tijd kan plaats hebben, is daarenboven zeer loonend door het natuurschoon, dat het den daarvoor gevoeligen bezoeker te genieten geeft.

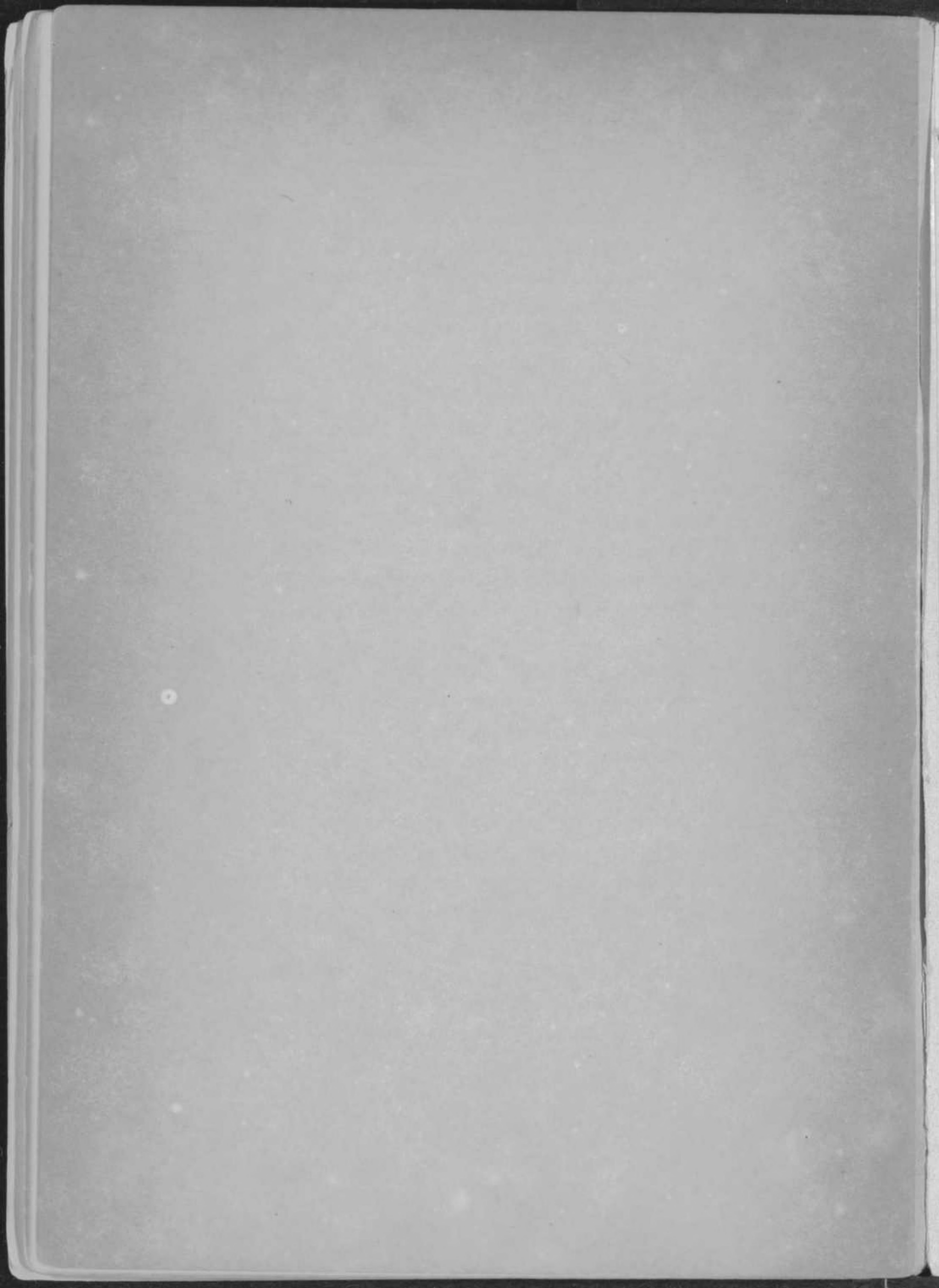
De plek ligt op eenigen afstand van Wonogiri en behoort tot het Zuidergebergte. Een bergstroom, de Dlepih, heeft er grillige kommen en geulen in het zachte gesteente uitgehold en slijpt in een van die kommen kwarts kristallen van diverse kleuren kogelrond, welke door behendige duikers naar de oppervlakte worden gebracht. Het gesteente is rijk aan ertsen (goud en zilver komen er schaars, koper daarentegen zeer veel voor) en uit geologisch oogpunt biedt de streek, evenals het geheele Zuidergebergte, veel merkwaardigs. Doch daarom heeft de vermelding niet plaats.

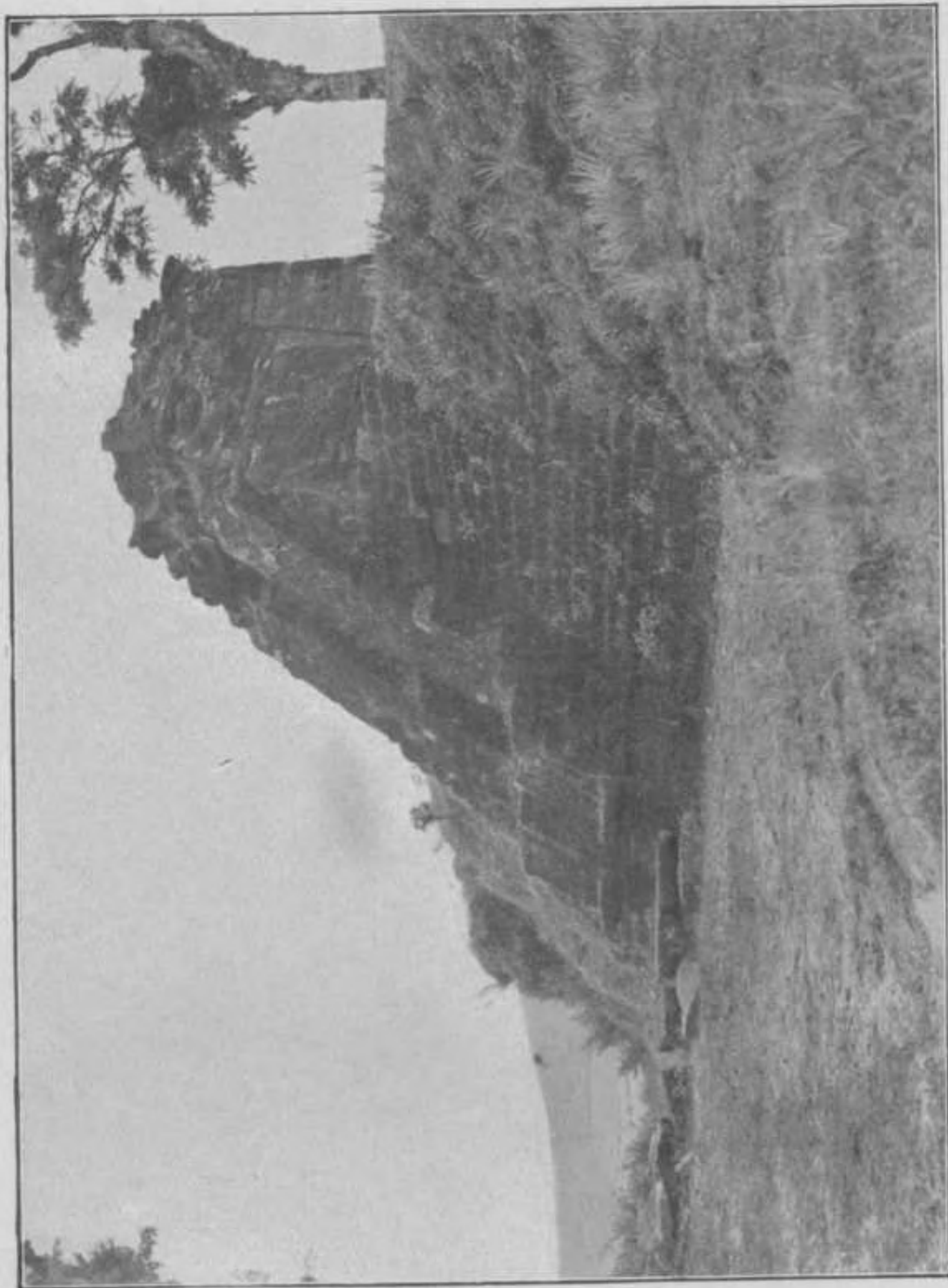

Zooals de naam reeds aanduidt, hebben wij hier voor ons een geestenland, een voorouder-woonplaats in den trant van Soekoeh en Tjeta, doch ouder en zonder hindoeistische invloeden. Het toeval wil, dat een opschrift van Soekoeh spreekt van den pelgrimstocht eener kluizenares in 1457 A. D., welke kluizenares thuishoorde te Kajangan. Doch ook nog in veel later jaren hebben de vorsten van Mataram op een uitspringenden rotspunt ascese verricht, waarbij zij bovennatuurlijke krachten vergaderden ten behoeve van het heil van het Rijk. Zulke krachten haalt men nog bij de voorouders, thans dus aan hunne graven; dit is de moslimsche lezing van het oeroude gebruik, dat het contact tusschen voorouders en nazaten deed leggen op de heilige bergoorden, die als „Zieleland” golden voor den ouden Javaan.

Aldus is de Kajangan de meest eenvoudige vorm van die plekken, welke elders in den vorm van rijk opgesmukte en kostbare tjandis voor de voorouders der vorsten waren geconsacreerd. Was Soekoeh de hemelpoort voor den groote, de Kajangan borg de voorouders van den landman. En evengroot als het verschil was tusschen den goudgesmukten kraton van den Heer en de bamboezen hut van den dienaar, even verschillend zijn het monumentenrijke Soekoeh en het sobere dal van de Dlepih. Beide zijn echter de stille getuigen van dat onverwoestbare geloof der Javanen, het geloof in de macht der heilbrengende voorouders, dat de kern uitmaakt van vele hunner godsdiensten.

Figuur 1. Poort van het eerste terras. Voorzijde.

Foto Mellema.

Figuur 2. Poort van het eerste terras. Achterzijde.

Foto Mellema.

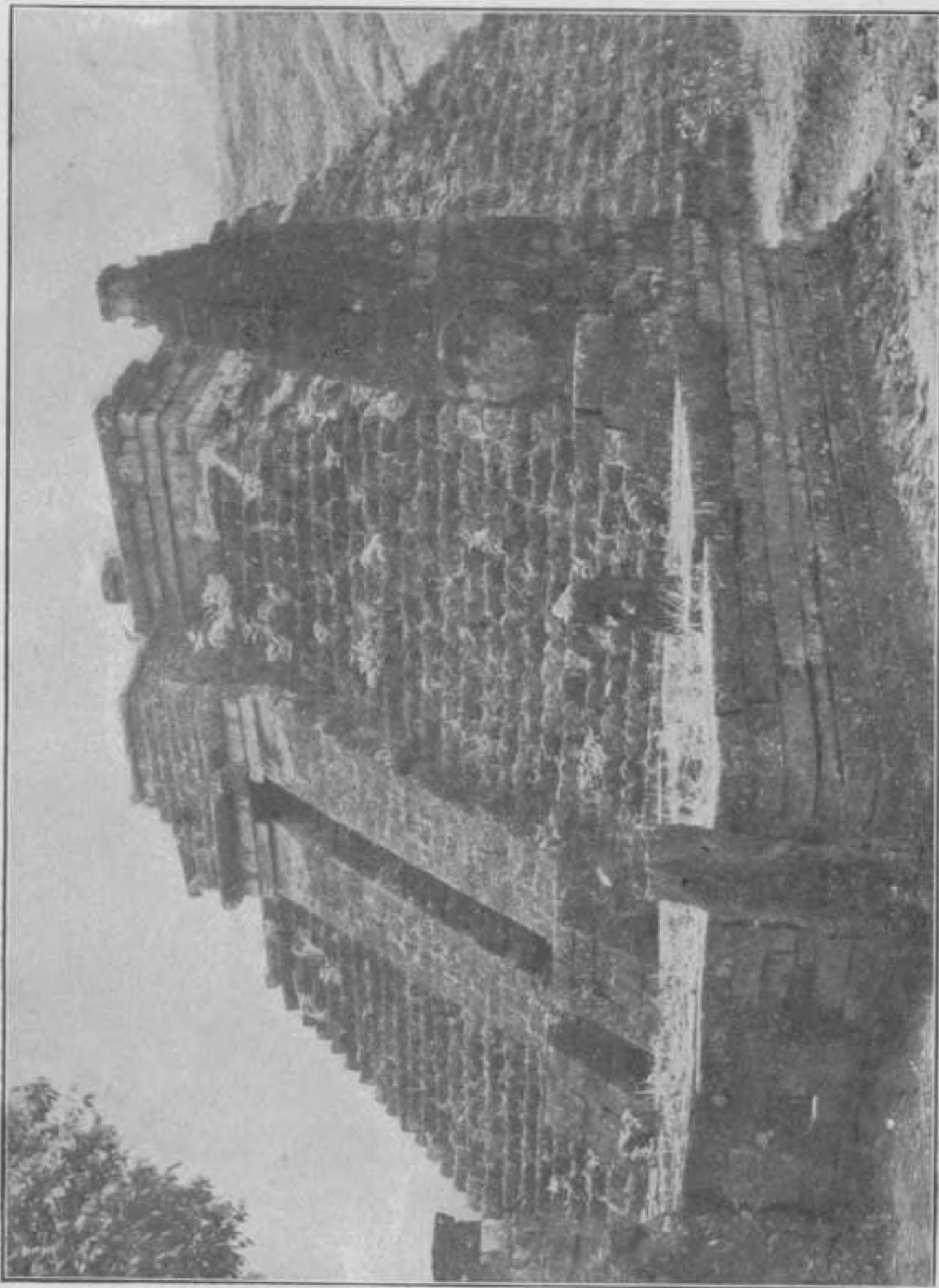
Figuur 3. Relieffoerstelling met de doodsgodin Doerga.

Foto Oudheidk. Dienst.

Figuur 5. Pijlers op de noordelijke verhooging. Op den voorgrond de daemonische vogel Garoeda met olifant en schildpad in de pooten.

Foto Steuerwald.

Figuur 6. Hoofdmonument van tjandi Soekoeh. Daarvoor de zuidelijke verhooging met obelisk.
Foto Mellem.

Figuur 7. Tjandi met reliefversiering vóór het hoofdmonument.

Foto Mellema.

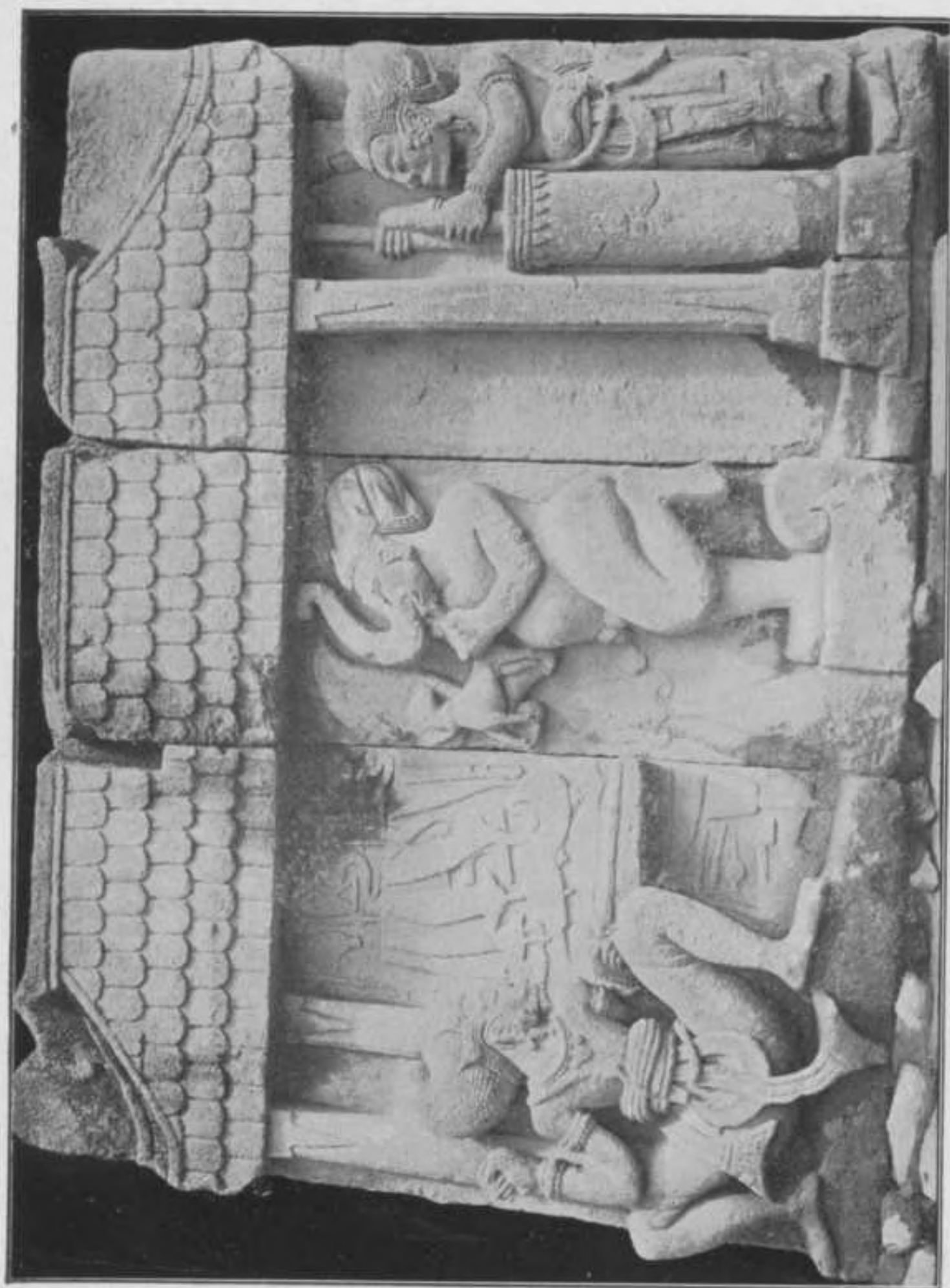

Figuur 8. Reliefs van de tjandi. Twee dienaren, een poort en daemonen.
Foto Steuerwald.

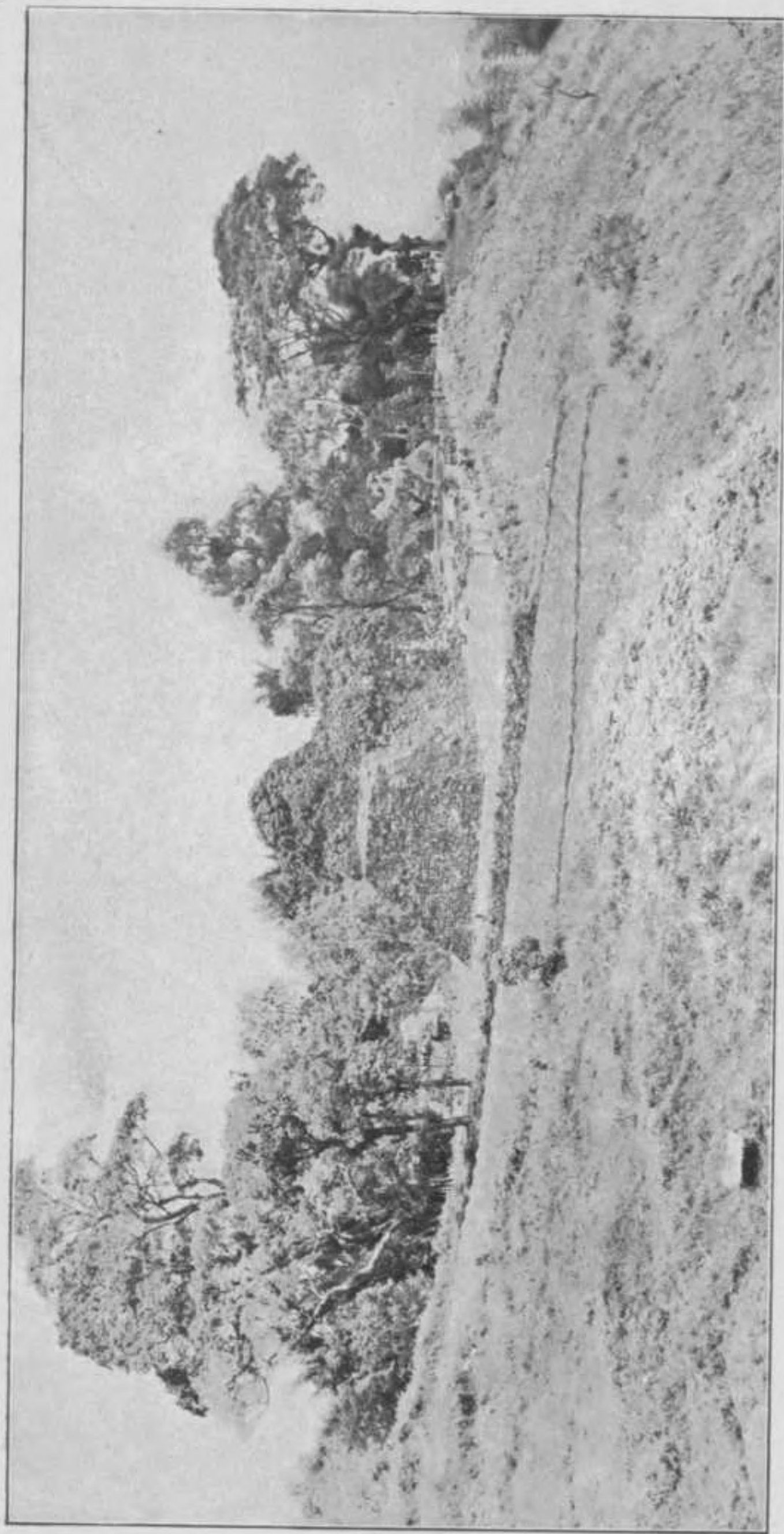
Figuur 9. Geschonden Garoeda met kluizenaars-haartooi.

Foto Oudheidk. dienst.

Figuur 10. Reliefoorstelling met Ganesha in een smidse.

Foto Oudheidk, Dienst.

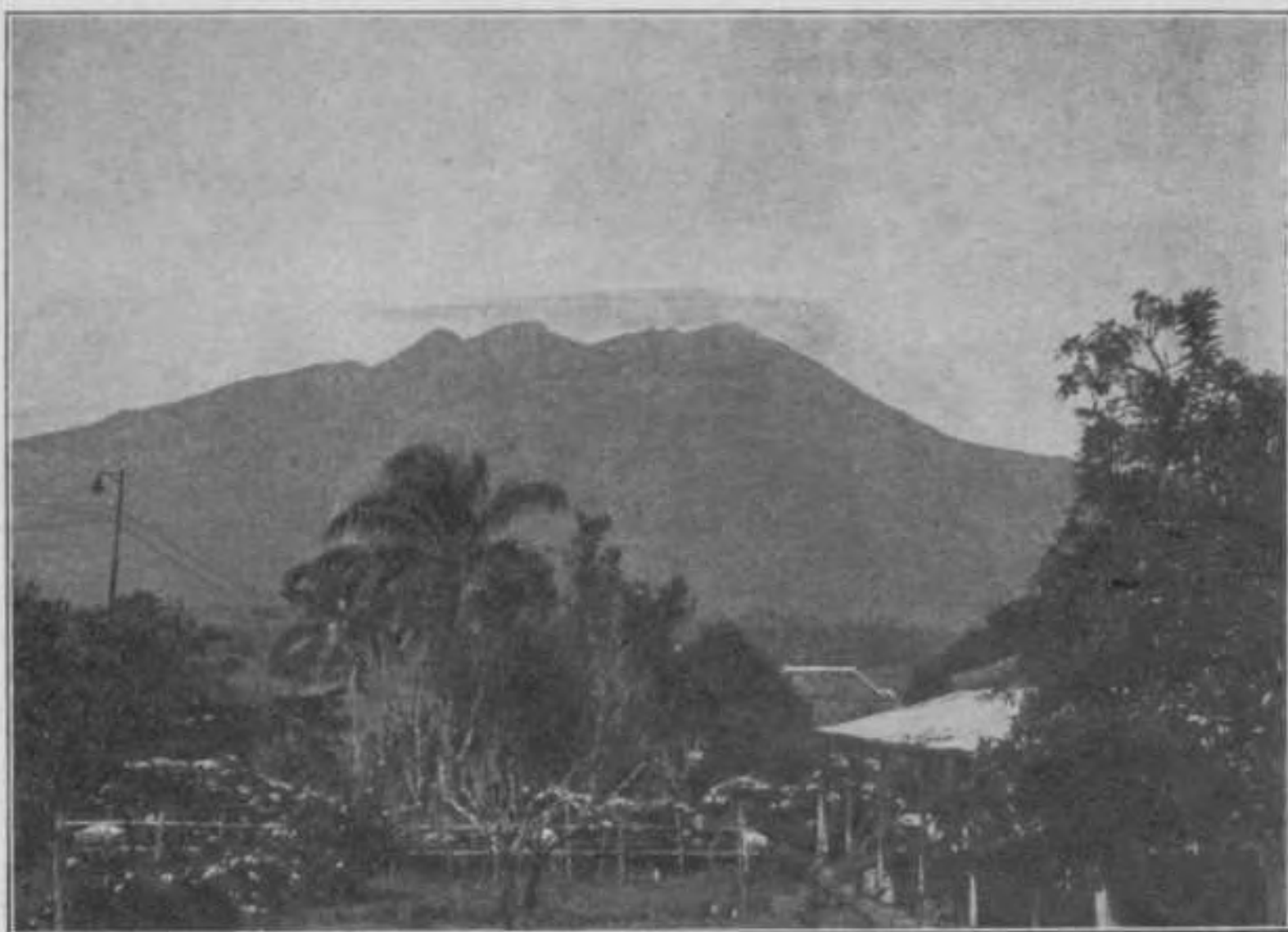

Figuur 11. Overzicht over het complex van tjandi Soekoeh.

Foto Mellema.

1871

1871

De Lawoe gezien vanuit hotel Karang Pandan.

HOTEL KARANG PANDAN

Telefoon: Karanganjar 11

Het Hotel Karang Pandan is het meest geschikte uitgangspunt voor een tocht naar de Tjandi's Soekoe en Tjeta.

Door fraaie ligging op de helling van den Lawoe en gunstig klimaat (2150 voet boven zee) is het ook voor een langer verblijf zeer aan te bevelen.

Het hotel, dat op slechts 30 K. M. afstand van Solo ligt en geheel per auto kan worden bereikt, is comfortabel ingericht en voorzien van bronwaterleiding en elektrische verlichting.

Voor sportbeoefenaars is een zeer goede tennisbaan beschikbaar, terwijl gelegenheid bestaat tot het maken van interessante wandelingen en bergtochten.

Billijke prijzen.

